

Undervisningens kvalitet i särskild undervisningsgrupp

Fokus på årskurs 4-9

Tematisk kvalitetsgranskning

Diarienummer: 2023:4910

Tematisk kvalitetsgranskning

Varje år gör Skolinspektionen ett antal tematiska kvalitetsgranskningar inom viktiga områden. Då granskar vi verksamheters kvalitet inom ett avgränsat tema. Granskningen görs i förhållande till nationella mål och riktlinjer samt aktuell forskning. Skolinspektionens iakttagelser, analyser och bedömningar redovisas dels i form av enskilda beslut till de granskade verksamheterna, dels i denna övergripande rapport. De iakttagelser och slutsatser som presenteras i rapporten baseras på verksamheterna som har granskats, och avser inte att ge en nationell bild av förhållandena. Utgångspunkten är alla barns och elevers lika rätt till en god utbildning i en trygg miljö. Med hänsyn till granskningens kontext kan iakttagelserna användas som grund för analys och underlag för det lokala utvecklingsarbetet av landets samtliga skolor, verksamheter eller huvudmän.

Citera gärna Skolinspektionens rapporter, men kom ihåg att uppge källa: Skolinspektionen, rapportens namn och år.

Skolinspektionen, Tematisk kvalitetsgranskning 2024

Diarienummer: 2023:4910

ISBN 978-91-989804-1-7

Innehållsförteckning

Sammanfattning	5
Undervisningens kvalitet i särskild undervisningsgrupp behöver höjas på en majoritet av skolorna.....	5
En ensidig undervisning bidrar till lägre kvalitet på många skolor	6
På hälften av skolorna anpassas inte stöd och innehåll utifrån elevernas behov	6
Liten delaktighet i undervisningen för många elever	6
Skolor med hög kvalitet nyttjar de goda förutsättningar som ofta finns.....	6
Inledning	8
Få studier har undersökt effekterna av placering i särskild undervisningsgrupp .	8
Därför har Skolinspektionen granskat undervisningens kvalitet i särskild undervisningsgrupp	9
Risk att undervisningen inte ger goda förutsättningar för lärande	9
Elevernas kunskapsutveckling riskerar att nedprioriteras	10
Risk att lärarnas förhållningsätt inte främjar elevernas lärande och motivation	11
Syfte och frågeställningar	12
Avgränsningar	12
Granskningens genomförande	13
Det här visar granskningen	14
Kvaliteten i undervisningen i särskild undervisningsgrupp behöver höjas	14
Om de särskilda undervisningsgrupper som ingått i granskningen.....	14
Eleverna i granskningen är ofta positiva.....	15
På hälften av skolorna får inte eleverna ett individanpassat lärarstöd	15
Undervisningen har sällan en tydlig struktur som ger förutsägbarhet för eleverna	17
Fokus på enskilt arbete med skriftliga uppgifter gör att undervisningen inte blir varierad	17
En mer sammanhållen undervisning kännetecknar de grupper som ger goda förutsättningar för lärande	18
Fokus på kunskapsutveckling i undervisningen	19
På varannan skola möter inte anpassningar av innehåll och arbetssätt elevernas behov	19

Syftet med olika arbetsmoment tydliggörs sällan för eleverna	20
Förhållningssätt i undervisningen.....	21
Lärarna förmedlar oftast höga förväntningar, men saknar ibland strategier för att skapa inre motivation.....	21
På två av tre skolor ges eleverna små möjligheter att vara aktiva och delaktiga i undervisningen	22
Många skolor saknar strategier för att göra eleverna medvetna om sitt lärande	24
I grupper där eleverna görs aktiva och delaktiga ses det ofta som en förutsättning för lärande	24
Avslutande diskussion	26
En alltför ensidig undervisning riskerar att möta elever som placeras i särskild undervisningsgrupp	27
Organiseringen av av särskild undervisningsgrupp har inbyggda utmaningar ...	28
Skolans demokratiska uppdrag gäller alla elever	29
Referenser	31
Bilagor.....	33
Bilaga 1 Skolinspektionens kvalitetskriterier	34
Område 1: Förutsättningar för lärande	34
Område 2: Undervisningens fokus på kunskapsutveckling.....	34
Område 3: Förhållningssätt i undervisningen	34
Bilaga 2 Metod och urval.....	35
Bilaga 3 Granskade verksamheter	37
Bilaga 4 Aktuella bestämmelser	38
Skollag (2010:800) och skolförordning (2011:185)	38
Bilaga 5 Referenspersoner.....	42

Sammanfattning

Elever som går i särskild undervisningsgrupp har ofta en svår skolsituation bakom sig. Undervisningen behöver möta elevernas förutsättningar och samtidigt stimulera deras lärande. Syftet med placeringen riskerar annars att inte uppfyllas.

Elever som går i särskild undervisningsgrupp har ofta en svår skolsituation bakom sig, och risken för skolmisslyckande kan vara stor. Därför är det av stor vikt att eleverna möter en undervisning av hög kvalitet, som är anpassad utifrån deras behov och som präglas av tilltro till deras förmåga. Tidigare forskning visar samtidigt att det i vissa fall finns en låg formell kompetens bland lärare och personal som arbetar i den typ av elevgrupp som särskild undervisningsgrupp tillhör.¹ Det riskerar att bidra till en lägre kvalitet i undervisningen. Elever som placeras utanför ordinarie klass riskerar också att mötas av låga förväntningar från lärare och personal², och att andra mål än de kunskapsmässiga står i fokus.³

Skolinspektionen har därför granskat i vilken utsträckning elever i särskild undervisningsgrupp ges en undervisning präglad av goda förutsättningar för lärande, tilltro till elevernas förmågor och fokus på kunskapsutveckling. Granskningen har omfattat undervisningen i årskurs 4–9.

I rapporten visar vi på utvecklingsområden i arbetet och ger exempel på arbete av hög kvalitet.

Skolinspektionen har i sitt uppdrag att granska olika aspekter av undervisningen. I ett antal granskningar, liksom i denna är därför lärares arbete i fokus. Vi vill dock betona att när vi granskar undervisningen så handlar det om hela skolans samlade uppdrag, och att de utvecklingsområden som identifierats inte riktar sig primärt till lärare. Det är huvudmannens och rektors ansvar att ge goda förutsättningar för undervisningen.

Undervisningens kvalitet i särskild undervisningsgrupp behöver höjas på en majoritet av skolorna

Den allvarliga riskbild som legat till grund för granskningen har inte bekräftats. Lärarna i de granskade grupperna har generellt hög formell kompetens. Fokus i undervisningen är att eleverna ska nå kunskapsmålen och de möts också av höga förväntningar från lärare och personal. Däremot finns det på de flesta skolor ändå områden som behöver utvecklas för att undervisningen ska hålla en hög kvalitet. Utifrån Skolinspektionens

¹ Se exempelvis Skolverket (2009); Malmqvist (2011).

² Se exempelvis Hjärne och Säljö (2019a).

³ Westerberg (2023).

kvalitetskriterier behöver 20 av de 28 granskade skolorna utveckla undervisningens kvalitet i särskild undervisningsgrupp. Nedan redogör vi för granskningens viktigaste iakttagelser och slutsatser.

En ensidig undervisning bidrar till lägre kvalitet på många skolor

På många av de granskade skolorna möter eleverna i särskild undervisningsgrupp en mycket avskalad undervisning. Det är vanligt att elevernas lektioner nästan enbart består av att de arbetar var och en för sig med olika skriftliga uppgifter. Att de möter en undervisning som sätter dessa uppgifter i ett sammanhang är däremot ovanligt. Oftast vet eleverna vad de ska göra, men mer sällan vad de ska lära sig och varför. Viktiga delar, som forskning lyfter som centrala för elevernas lärande, har skalats bort i undervisningen. Att lärarna har förmedlat vad som är syfte och mål med olika arbetsmoment är ett sådant exempel. Variation av innehåll och arbetssätt och att undervisningen följer en tydlig struktur är två andra vanliga exempel på sådant som ofta saknas i den undervisning som eleverna i särskild undervisningsgrupp möter.

På hälften av skolorna anpassas inte stöd och innehåll utifrån elevernas behov

På omkring hälften av skolorna gör Skolinspektionen bedömningen att eleverna inte fullt ut får ett aktivt och individanpassat lärarstöd och att stöd och anpassningar inte fullt utgår från elevernas kunskapsnivå och behov. Gemensamt för dessa skolor är att såväl lärarstödet som anpassningarna oftast utformas spontant i stunden, och därför reduceras till ett fåtal strategier och möjliga anpassningar. Lärarnas möjligheter att på förhand planera sitt lärarstöd och anpassningar av innehåll och arbetssätt är ofta små på dessa skolor.

Liten delaktighet i undervisningen för många elever

Gemensamt för en majoritet av skolorna är att eleverna får små möjligheter att vara delaktiga och aktiva i undervisningen och sitt eget lärande. Eleverna på dessa skolor involveras sällan i utformningen av undervisningens innehåll och arbetssätt, och deras möjligheter att påverka handlar ofta om enstaka aspekter av undervisningen. På många skolor är det också ovanligt att eleverna får möjlighet att vara delaktiga genom gemensamt lärande och olika former av gemensamma diskussioner. De samtal och diskussioner som äger rum handlar främst om samtal en-till-en mellan lärare och elev.

Skolor med hög kvalitet nyttjar de goda förutsättningar som ofta finns

På många skolor finns viktiga förutsättningar på plats. Andelen legitimerade lärare är exempelvis hög och elevgrupperna är ofta små. Kännetecknande för de åtta skolor som bedöms ha en hög kvalitet är att

dessa förutsättningar förvaltas väl av både rektor och lärare. Rektorn har sett till att undanröja de eventuella hinder som sättet att organisera undervisningen innebär för lärarna. Lärarna nyttjar dessa förutsättningar och utformar undervisningen på ett medvetet vis och med tydlig utgångspunkt i elevernas individuella behov. Tilltron till elevernas förmåga genomsyrar alla delar av undervisningen på dessa skolor.

Inledning

Det är skolans uppgift att ge alla elever den ledning och stimulans som de behöver i sitt lärande och i sin personliga utveckling, så att de utifrån sina egna förutsättningar ska kunna utvecklas så långt som möjligt enligt utbildningens mål.⁴ En del elever har också rätt till extra anpassningar eller särskilt stöd. Huvudregeln är att eleverna ska få stöd inom ramen för undervisningen i sin ordinarie klass. Om det finns särskilda skäl kan rektorn besluta om att det särskilda stödet i stället ska ges till eleven i en särskild undervisningsgrupp.⁵ Dessa särskilda skäl ska vara kopplade till möjligheten att ge bättre förutsättningar att pedagogiskt hantera elevens stödbehov, i jämförelse med vad som är möjligt i ordinarie klass.⁶ Högre lärar- och personaltäthet och färre elever är några aspekter som generellt kännetecknar särskild undervisningsgrupp, och som kan bidra till att ge bättre förutsättningar att möta elevernas behov. Inlärningsproblematik, funktionsnedsättningar, språkproblem och beteendestörningar nämns i skollagens förarbeten som sådana faktorer som kan ligga till grund för bedömningen att elevens behov bättre kan tillgodoses i en annan undervisningsgrupp än den ordinarie.⁷

Under läsåret 2023/2024 var 1,3 procent av grundskolans elever placerade i särskild undervisningsgrupp, det vill säga nästan 15 000 elever.⁸ Bland flickorna var andelen 0,8 procent och bland pojkarna 1,7 procent. Andelen placerade ökar för varje årskurs och är störst i årskurs 9 (3,1 procent).⁹

Placering i särskild undervisningsgrupp är en ingripande åtgärd som innebär att eleven särskiljs från sin ordinarie klass. Det är viktigt att beslut om placering i särskild undervisningsgrupp inte är mer ingripande än nödvändigt. Placeringen ska inte heller omfatta fler ämnen eller längre tidsperiod än nödvändigt¹⁰ och ska ses som en lösning när alternativet att låta eleven gå kvar i sin ordinarie klass har prövats.¹¹

Få studier har undersökt effekterna av placering i särskild undervisningsgrupp

De långsiktiga effekterna av att elever placeras i särskild undervisningsgrupp är relativt outforskade, och de få studier som finns ger en delad bild. Det finns studier som visar att det finns ett samband mellan långvariga placeringar utanför ordinarie undervisningsgrupp och låg målluppfyllelse vid grundskolans slut.¹² Samtidigt visar andra studier att

⁴ 1 kap. 4 § och 3 kap. 2 § skollagen.

⁵ 3 kap. 11 § skollagen.

⁶ Prop. 2009/10:165, s. 292.

⁷ Ibid.

⁸ Skolverket (2024), s. 12.

⁹ Ibid.

¹⁰ Skolverket (2022a), s. 32.

¹¹ Prop. 2009/10:165, s. 293.

¹² Giota, Lundborg och Emanuelsson (2009); Giota, Lace och Emanuelsson (2022).

placering i särskild undervisningsgrupp kan vara en väg tillbaka till skolan för elever med problematisk skolfrånvaro.¹³

Skolinspektionens tidigare granskning av särskilda undervisningsgrupper, från 2014, visade att elevernas skolsituation generellt förbättrades i och med deras placering. Elevernas närvaro ökade, de fick högre betyg och betyg i fler ämnen och de utvecklades socialt. I Skolinspektionens rapport konstateras samtidigt att dessa förbättringar behöver ses i ljuset av att vissa ämnen anpassats bort i samband med placeringen, genom anpassad studiegång. Eleverna i granskningen kunde därför fokusera på färre ämnen och få bättre resultat inom dessa. Anpassningarna riskerade dock att medföra att eleverna saknade gymnasiebehörighet vid grundskolans slut.¹⁴ Fokus för Skolinspektionens tidigare granskning var om eleverna får det stöd de behöver. I denna granskning fokuserar vi på om eleverna möter en undervisning av hög kvalitet.

Därför har Skolinspektionen granskat undervisningens kvalitet i särskild undervisningsgrupp

Elever som placerats i särskild undervisningsgrupp har ofta en svår skolsituation bakom sig. Det är därför av stor vikt att eleverna möter en undervisning som fokuserar på och stimulerar deras kunskapsutveckling. Undervisningen behöver kännetecknas av ett aktivt och individanpassat lärarstöd och präglas av höga förväntningar på vad eleverna kan och klarar av. Samtidigt ser Skolinspektionen en risk att det här inte är aspekter som kännetecknar undervisningen i dessa grupper. I följande avsnitt utvecklar vi den riskbild som sammantaget säger att det finns en risk att undervisningen i särskild undervisningsgrupp inte håller en hög kvalitet.

Risk att undervisningen inte ger goda förutsättningar för lärande

Generellt ses lärares kompetens som den viktigaste faktorn för undervisningens kvalitet. Undervisningen i särskild undervisningsgrupp ställer dessutom särskilda krav på lärarnas förmåga. Utgångspunkten för placering i särskild undervisningsgrupp är att bättre kunna möta elevernas stödbehov än vad som har varit möjligt i ordinarie klass.¹⁵ Enligt forskning är en nyckel till framgång i särskiljande lösningar just att lärarna ger ett omfattande stöd i undervisningen.¹⁶ Tidigare studier visar samtidigt att det i vissa fall finns en låg formell kompetens bland lärare och personal som arbetar i den typ av mindre elevgrupper som särskild undervisningsgrupp tillhör.¹⁷ Flera studier pekar dessutom på att det i skolan generellt ofta saknas de kunskaper som behövs om olika stödbehov hos elever med

¹³ Forsell (2020).

¹⁴ Skolinspektionen (2014), s. 7f.

¹⁵ Prop. 2009/10:165, s. 292.

¹⁶ Westerberg (2023), s. 37.

¹⁷ Se exempelvis Skolverket (2009); Malmqvist (2011).

neuropsykiatriska funktionsnedsättningar för att kunna anpassa och stödja eleverna på det sätt som de behöver.¹⁸

Sättet som särskilda undervisningsgrupper är organiserade på ställer ofta även höga krav på lärarens och personalens förmåga att skapa förutsägbarhet och lugn för eleverna. I en och samma undervisningsgrupp kan det finnas elever i olika årskurser, som har kommit olika långt i sin kunskapsutveckling och som är i behov av stöd på olika sätt. En del elever kan ha all sin undervisning i den särskilda undervisningsgruppen, medan andra elever även har undervisning med sin ordinarie klass. Elever kan därför komma och gå under dagen och antalet elever kan variera från lektion till lektion. Samtidigt har många placerade elever särskilt stort behov av tydlighet, lugn och förutsägbarhet.¹⁹ Om personalen saknar den kunskap och kompetens som krävs finns en risk att undervisningen inte främjar studiero, och därför inte heller ger eleverna förutsättningar att ta till sig undervisningens innehåll.

Även om det är behöriga lärare som undervisar i den särskilda undervisningsgruppen finns en risk att eleverna inte möter en undervisning av hög kvalitet i alla ämnen. En avhandling om särskilda undervisningsgrupper visar att aspekter som ett mindre och tydligare sammanhang med liten personalgrupp ibland premieras på bekostnad av undervisningens kvalitet. Som ett sätt att skapa kontinuitet och ett mindre sammanhang för eleverna är det oftast endast en eller ett fåtal lärare som undervisar i gruppen, även om dessa lärare inte har behörighet i samtliga ämnen. Forskaren konstaterar samtidigt att undervisningen i särskilda undervisningsgrupper förutsätter att lärarna har gedigna ämneskunskaper, så att innehållet kan anpassas utifrån varje elevs behov och kunskapsnivå.²⁰

Elevernas kunskapsutveckling riskerar att nedprioriteras

Tyngdpunkten i särskild undervisningsgrupp tenderar att ligga vid andra mål än de kunskapsmässiga, visar tidigare studier. Att eleverna mår bra, kommer till skolan och får ingå i ett sammanhang riskerar bli huvudfokus samtidigt som skälet till placeringen är att eleverna ska få stöd i att nå kunskapsmålen.²¹ Internationell forskning har visat att lärare ofta sänker de kunskapsmässiga kraven och gör förenklade tolkningar av läroplanens intentioner för elever i särskiljande lösningar.²² I en svensk kontext har forskning visat att stödåtgärderna tenderar att fokusera på att skapa förutsättningar för att eleverna överhuvudtaget ska kunna ägna sig åt med skoluppgifter – snarare än arbeta för att de ska klara sina skolämnen här och nu. Medan målet i ordinarie undervisningsgrupper är att eleverna ska

¹⁸ Se exempelvis Bartonek et al. (2018).

¹⁹ Westerberg (2023), s. 83.

²⁰ Ibid., s. 170.

²¹ Westerberg (2023), s. 171.

²² Skolverket (2009), s. 26.

nå kunskapsmålen tenderar målet i särskilda undervisningsgrupper bli att eleverna ska komma till skolan och må bra när de är där.²³

Studier har också visat att tonvikten tenderar att ligga vid att eleverna ska utveckla sociala färdigheter och olika förmågor som ska få dem att fungera bättre i ett klassrum, på bekostnad av att de utvecklar ämnesspecifika kunskaper.²⁴ Ett alltför stort fokus på elevernas mående och sociala situation riskerar att leda till en känsla av misslyckande för eleverna, som uppfattat att huvudfokus ska vara att de får stöd i att nå kunskapsmålen.²⁵ Forskning visar att omsorg måste kombineras med ett fokus på elevernas kunskapsutveckling för att eleverna ska ges förutsättningar att nå goda kunskapsresultat. För elever som placeras i särskiljande lösningar är det viktigt att de får stöd både vad gäller sociala aspekter och i sin kunskapsutveckling, så att de både når kunskapsmålen och tränas inför livet i samhället.²⁶

Risk att lärarnas förhållningssätt inte främjar elevernas lärande och motivation

Forskning har visat att lärares förväntningar har stor betydelse för elevernas kunskapsresultat. Relationen mellan lärare och elev är en av de viktigaste faktorerna för elevernas motivation och lärande. Respektfulla och stödjande relationer lyfts som framgångsfaktorer i särskiljande lösningar.²⁷ För de minst motiverade eleverna, som har svårast att klara skolans krav, kan nära och förtroendefulla relationer vara särskilt avgörande.²⁸ Placering i särskild undervisningsgrupp är ofta resultat av en lång process av olika åtgärder som till slut inte bedömts tillräckliga. En tidigare svår skolsituation kan ha haft en negativ inverkan på elevernas självbild och motivation och placering i särskiljande lösningar ge ytterligare negativ påverkan.²⁹ Att lärare och övrig personal har höga förväntningar på vad eleverna kan och klarar av i undervisningen är därför särskilt viktigt för elever i särskild undervisningsgrupp.

Samtidigt visar flera tidigare studier att eleverna i särskilda undervisningsgrupper snarare riskerar att mötas av låga förväntningar.³⁰ Resultaten från en mängd studier pekar på förekomst av stigmatiseringseffekter av särskilt stöd, speciellt om det organiseras i form av särskiljande lösningar. Lärares förväntningar på elevernas prestationer, såväl som elevernas egna motivation, tenderar att minska när de placeras i grupper utanför ordinarie klass.³¹ I en utvärdering av särskilda undervisningsgrupper i Göteborgs stad beskriver författarna en svår

²³ Westerberg (2023), s. 172.

²⁴ Hjörne (2011).

²⁵ Westerberg (2023), s. 171.

²⁶ Ibid., s. 11.

²⁷ McGregor et al. (2015).

²⁸ Westerberg (2023), s. 34.

²⁹ Skolverket (2009), s. 26.

³⁰ Se t.ex. Skolverket (2009); Hjörne och Säljö (2019b).

³¹ Se exempelvis Hjörne och Säljö (2019a).

balansgång mellan att ge eleverna uppgifter som stärker deras självkänsla genom nåbara delmål, och att hjälpa dem att utveckla studiefärdigheter för att de själva ska klara mer komplexa uppgifter.³² Risk finns att alltför stort fokus läggs vid det förra alternativet och att kunskapskraven sänks i den särskilda undervisningsgruppen.³³

Tidigare forskning har också indikerat att undervisningen i dessa grupper riskerar att kännetecknas av låg delaktighet från elevernas sida. En större studie av lärandeprocesser i särskilda undervisningsgrupper för elever med adhd visade att kommunikationen ofta skedde en-till-en mellan lärare och elev och att läraren dessutom ofta dominerade samtalen. Utvecklade resonemang från elevernas sida såväl som dialog och gemensamt kunskapsbyggande eleverna emellan var ovanligt. Forskarna konstaterade att det fanns få tecken på att eleverna blir mer delaktiga i dessa grupper och får träna på sådana förmågor som krävs för att bli aktiva samhällsmedborgare. De ställde sig också frågan om hur elevernas lärande skulle utvecklas när undervisningen skiljde sig så påtagligt från den i ordinarie klasser.³⁴

Syfte och frågeställningar

Syftet med granskningen är att bedöma undervisningens kvalitet i särskild undervisningsgrupp i grundskolans mellan- och högstadium. För att uppfylla granskningens syfte ska följande frågeställning besvaras:

I vilken utsträckning ges elever i särskild undervisningsgrupp en undervisning präglad av goda förutsättningar för lärande, tilltro till elevernas förmågor och fokus på kunskapsutveckling?

Avgränsningar

Granskningen avgränsas till särskilda undervisningsgrupper i grundskolan, närmare bestämt sådana grupper inom en skolenhet där elever placeras efter rektors beslut och genom upprättande av åtgärdsprogram.

Granskningen omfattar undervisningen av elever i årskurs 4–9. Däremot är placeringens omfattning inte en del i granskningen, det vill säga ifall eleverna endast får en del av sin undervisning i en särskild undervisningsgrupp och resterande undervisning i ordinarie undervisningsgrupp.

Granskningen omfattar inte resursskolor eftersom utbildning på resursskola är något som vårdnadshavare ansöker om, medan placering i särskild undervisningsgrupp beslutas av rektor. Den omfattar inte heller akutskolor. Granskningen omfattar inte bedömning av om enskilda elever får det särskilda stöd som de bedömts vara i behov av enligt åtgärdsprogram, eller om det är rätt att eleven placerats i särskild undervisningsgrupp.

³² Andersson Varga och Widigson (2011), s. 24.

³³ Skolverket (2009), s. 193

³⁴ Hjörne och Säljö (2019b).

Granskningens genomförande

Granskningen genomfördes under våren 2024 på 28 grundskolor. Skolinspektionens bedömningar gjordes utifrån intervjuer, lektionsobservationer och dokumentstudier. På varje skola intervjuades elever som går i särskild undervisningsgrupp, såväl som lärare och övrig personal som undervisar och arbetar i gruppen. Intervju genomfördes även med personal med specialpedagogisk kompetens som är involverade i undervisningen i gruppen och med skolans rektor.

Intervjuerna och den insamlade dokumentationen ligger till grund för Skolinspektionens bedömningar av kvaliteten i undervisningen.

Bedömningarna har gjorts inom tre områden:

- förutsättningar för lärande
- undervisningens fokus på kunskapsutveckling
- förhållningssätt i undervisningen.

Kvalitetskriterierna för hög kvalitet inom dessa områden finns i bilaga 1 till rapporten.

För att få en bild av olika skolors arbete har Skolinspektionen eftersträvat en variation i urvalet när det kommer till vilka socioekonomiska områden skolorna ligger i, vilken kommuntyp de tillhör, antal elever på skolan och huvudmannatyp. För utförligare beskrivning av metod och urvalsprinciper, se bilaga 3. En förteckning över de skolor som ingått i granskningen finns i bilaga 4.

Det här visar granskningen

Här presenteras Skolinspektionens bedömningar och iakttagelser. Kapitlet inleds med att beskriva den övergripande bedömningen av undervisningens kvalitet i särskild undervisningsgrupp på de granskade skolorna. Därefter redovisas resultat och iakttagelser uppdelat i tre avsnitt som på olika sätt speglar skolornas arbete med att utforma en undervisning av hög kvalitet, som möter elevernas behov. Det första avsnittet handlar om lärarnas arbete med att skapa goda förutsättningar för elevernas lärande, så att de kan ta till sig av undervisningen. Det andra området handlar om undervisningens fokus på kunskapsutveckling och det tredje om viktiga förhållningssätt i undervisningen, så som att lärarna visar tilltro till elevernas förmåga.

Kvaliteten i undervisningen i särskild undervisningsgrupp behöver höjas

Skolinspektionens bedömning är att undervisningens kvalitet i särskild undervisningsgrupp behöver höjas hos en majoritet av de granskade skolorna. Åtta skolor bedöms hålla en hög kvalitet i undervisningen. Resterande tjugo skolor har gemensamt att det saknas viktiga aspekter för en undervisning av hög kvalitet. Det innebär att eleverna i dessa grupper inte fullt ut möter en undervisning som ger dem goda förutsättningar för lärande, som fokuserar på deras kunskapsutveckling och som visar tilltro till deras förmågor. På fem av skolorna möter eleverna i liten utsträckning en undervisning som kännetecknas av dessa aspekter.

De utvecklingsområden Skolinspektionen har identifierat handlar framför allt om att undervisningens innehåll och arbetsätt i större utsträckning behöver anpassas utifrån elevernas förutsättningar och behov. På många skolor behöver undervisningen också bättre möta elevernas behov av tydlig och förutsägbar struktur, samtidigt som undervisningen på många skolor även behöver bli mer varierad. Syfte och mål med olika arbetsmoment behöver tydliggöras för eleverna på ett sätt som är anpassat utifrån deras förutsättningar. Slutligen behöver många skolor stärka arbetet med att se till att eleverna i särskild undervisningsgrupp i större utsträckning involveras i undervisningen och dess utformning.

Om de särskilda undervisningsgrupper som ingått i granskningen

Det varierar mellan skolorna hur de särskilda undervisningsgrupperna är organiserade, men det finns också gemensamma mönster. Drygt hälften av skolorna har organiserat undervisningen så att eleverna i den särskilda undervisningsgruppen följer sina ordinarie klassers schema. Vid samma tidpunkt har eleverna i gruppen därför oftast olika ämnen och de kan även ha rast vid olika tidpunkter under skoldagen. På samma vis är det vanligt

att eleverna har schemabrytande aktiviteter, så som friluftsdag tillsammans med sina ordinarie klasser. Det varierar inom och mellan skolorna om eleverna har delar eller hela sin undervisning i den särskilda undervisningsgruppen.

De särskilda undervisningsgrupper som ingått i Skolinspektionens granskning består oftast av elever som går i samma stadium, men det finns också flera grupper med elever från olika stadier. I genomsnitt är 12 elever placerade i särskild undervisningsgrupp på de granskade skolorna, men det varierar om det finns en eller flera grupper. Bakgrunden till att eleverna går i gruppen är ofta olika, och de är ofta i behov av olika typer av stöd. De skolor som har fler än en särskild undervisningsgrupp delar ibland in eleverna för att skapa mer homogena grupper, utifrån exempelvis kunskapsnivå, stödbehov eller ålder.

Två tredjedelar av personalen som arbetar i de särskilda undervisningsgrupperna på de granskade skolorna är lärare. Av lärarna är nästan 90 procent legitimerade. På en skola saknas legitimerade lärare i den särskilda undervisningsgruppen. Uppgifterna avser alltså enbart om lärarna har lärarlegitimation eller inte. De omfattar inte om eleverna möter ämnesbehöriga lärare i den särskilda undervisningsgruppen. Merparten av den övriga personalen i grupperna består av elevassistenter och lärarassistenter.

Eleverna i granskningen är ofta positiva

De elever som intervjuats inom ramen för Skolinspektionens granskning beskriver generellt den särskilda undervisningsgruppen i positiva ordalag. Eleverna på de allra flesta skolor berättar att de trivs i gruppen och lyfter skäl som att de uppskattar personalen och att det är en bättre studiemiljö i gruppen eftersom det är färre elever. Eleverna upplever att de har goda relationer till lärare och personal i gruppen. De beskriver att de känner sig sedda, att lärarna har tid för dem och att de får bättre stöd i den särskilda undervisningsgruppen än i sina ordinarie klasser.

Förutsättningar för lärande

Det första området som Skolinspektionen har bedömt skolorna mot handlar om hur undervisningen utformas för att ge eleverna goda förutsättningar för lärande. Hög kvalitet inom detta område kännetecknas av att lärarna och personalen ger eleverna ett aktivt och individanpassat lärostöd. Undervisningen behöver även följa en tydlig struktur som skapar förutsägbarhet för eleverna, samtidigt som den också rymmer variation av arbetsätt och arbetsformer.

På hälften av skolorna får inte eleverna ett individanpassat lärostöd

På omkring hälften av skolorna gör Skolinspektionen bedömningen att eleverna inte fullt ut får ett aktivt och individanpassat lärostöd för att de

ska förstå, komma i gång med och bibehålla engagemang för sitt skolarbete. Gemensamt för dessa skolor är att utformningen av lärarstödet nästan enbart sker spontant i stunden och därför oftast bara rymmer enstaka strategier. Lärarstödet består i huvudsak av stödjande samtal och hjälp att genomföra olika individuella uppgifter. Att läraren läser uppgiftens instruktion högt för eleven eller hjälper eleven att dela in uppgiften i mindre delar är vanliga exempel på lärarstöd som eleverna får. Däremot är det ovanligt att eleverna på dessa skolor får ett individuellt utformat lärarstöd som har planerats på förhand och som även omfattar stödjande hjälpmedel och olika arbetsformer.

Ett återkommande skäl till att lärarstödet framför allt utformas i stunden är att undervisningens planering och genomförande har skiljts åt mellan olika lärare. Medan undervisningens innehåll planeras av de ämneslärare som undervisar i elevernas ordinarie klass, står lärarna i den särskilda undervisningsgruppen för själva genomförandet. På dessa skolor är det ofta ämneslärare som har utformat de specifika uppgifter eleverna ska utföra i respektive ämne. Undervisande lärares uppgift är att stödja eleverna i att genomföra dessa uppgifter. Det varierar när i tid undervisande lärare får tillgång till elevernas planering, vilket de beskriver skapar mer eller mindre stora utmaningar i att på förhand planera för elevernas stöd. På en del skolor får undervisande lärare tillgång till elevernas planering i samma stund som eleverna och kan därför inte ge något annat lärarstöd än det som är möjligt i stunden. Det finns dock skolor som kompenserar för denna åtskillnad mellan planerande och genomförande genom ett mycket tätt samarbete mellan undervisande lärare och ämneslärare, där de utformar lärarstödet gemensamt.

Bristen på ett planerat och varierat lärarstöd hänvisas på andra skolor till att lärare och personal inte upplever att de har tillräckligt god kännedom om eleverna och deras stödbehov, på grund av exempelvis bristande överlämningar vid personalomsättning i gruppen. Detta hör dock till ovanligheterna. På de flesta skolor finns ett grundligt arbete med att skaffa sig kunskap om elevernas förutsättningar och behov, exempelvis genom överlämningar från ämneslärare, genom att ta del av tidigare åtgärdsprogram och utredningar och genom samtal med eleverna och deras vårdnadshavare.

Något annat som utmärker i princip alla skolor som ingått i granskningen är att det finns ett aktivt arbete för att skapa förtroendefulla relationer med eleverna, och att det ses som avgörande för att kunna ge eleverna ett individanpassat stöd. Det bekräftas också genom Skolinspektionens elevintervjuer. Eleverna beskriver ofta att lärare och personal i den särskilda undervisningsgruppen är intresserade av dem, deras behov, hur de mår och hur det går för dem i skolan.

Undervisningen har sällan en tydlig struktur som ger förutsägbarhet för eleverna

Att skoldagarna och lektionerna kännetecknas av en tydlig struktur på så vis att det finns en tydlig start, ett tydligt avslut och ett logiskt flöde av olika moment är ovanligt på mer än hälften av skolorna. Gemensamt för nästan alla dessa skolor är att undervisningen har organiserats så att eleverna i den särskilda undervisningsgruppen läser enligt sin ordinarie klass schema och arbetar med de uppgifter som den ordinarie klassen gör. Det innebär att eleverna vid samma tidpunkt har olika ämnen och arbetar med olika uppgifter som de fått från sina respektive ämneslärare. Lektionerna består till stor del av att eleverna arbetar enskilt med att genomföra dessa uppgifter.

På dessa skolor förmedlas det sällan till eleverna hur skoldagen kommer att se ut innan den startar. Lektionerna tar ofta formen av olika arbetspass som består i att eleverna arbetar enskilt med de uppgifter som de fått av sina ämneslärare. Ofta övergår lektionerna i varandra utan att något särskilt markerar deras början eller slut, utöver att lärarna kan berätta att eleverna nu ska börja med uppgifter i ett annat ämne. Elever i några grupper får dock inte heller den typen av handledning eftersom de har sina platser i olika rum, och lärarna finns inte alltid där för att berätta att en lektion börjat eller slutat. Gemensamma diskussioner om vilken struktur som eleverna behöver i undervisningen är ovanligt bland lärare och personal på dessa skolor.

På några skolor som ingått i granskningen lämnas det till stor del till eleverna att själva strukturera sin skoldag. Schema kan finnas tillgängligt, men lärarna och personalen förmedlar det inte alltid till eleverna. I en del grupper har eleverna inte något schema alls utan de arbetar i stället utifrån listor över vilka uppgifter som ska genomföras. Varje elev styr sedan i vilken takt och i vilken ordning uppgifterna genomförs, när ett ämne övergår i ett annat och när det är rast. Att så mycket av dagens utformning lämnas åt eleverna att avgöra handlar om att hålla dem motiverade att utföra de uppgifter som de har fått, enligt den personal som Skolinspektionen intervjuat.

Fokus på enskilt arbete med skriftliga uppgifter gör att undervisningen inte blir varierad

På många av de granskade skolorna rymmer undervisningen i särskild undervisningsgrupp mycket begränsad variation. Lektionernas fokus på dessa skolor är att eleverna ska utföra de individuella uppgifter som de har fått från sina ämneslärare och variationen handlar ofta om enstaka aspekter av undervisningen. Vanliga exempel är att eleverna kan få växla mellan att skriva för hand och på dator, läsa eller lyssna på texter och redovisa sina kunskaper ibland skriftligt och ibland muntligt. Praktiska eller laborativa moment såväl som gemensamma genomgångar, diskussioner och arbete tillsammans med andra elever är ovanliga. Samtidigt uttrycker lärarna på

en del av de här skolorna önskemål om att kunna bedriva en mer varierad undervisning för eleverna. Gemensamma genomgångar och diskussioner är något lärarna nämner att de skulle vilja ha mer av i undervisningen. Lärarna menar att det är aspekter av undervisningen som eleverna i särskild undervisningsgrupp missar, jämfört med eleverna i ordinarie klasser.

En mer sammanhållen undervisning kännetecknar de grupper som ger goda förutsättningar för lärande

På en tredjedel av skolorna bedömer Skolinspektionen å andra sidan att undervisningen ger goda förutsättningar för elevernas lärande. På dessa skolor är det vanligare att samma lärare står för planering och genomförande av undervisningen. Det är också vanligare att eleverna har undervisning gemensamt i gruppen, även om de tillhör olika klasser och går i olika årskurser. Goda exempel finns samtidigt också från enstaka skolor där eleverna i stor utsträckning följer ordinarie klass schema. Som exempel modifierar en del undervisande lärare den planering som de fått från ämneslärare genom att göra tematiseringar mellan olika ämnen, i syfte att skapa gemensamma moment och få en större variation av arbetssätt.

Stödet är väl planerat och rymmer flera olika strategier

På skolor där Skolinspektionen bedömer att eleverna får ett aktivt och individanpassat lärarstöd är det ofta resultat av ett väl förberett arbete. Lärarstödet till respektive elev är väl planerat och rymmer flera olika strategier för att eleverna ska komma i gång och behålla engagemang för sitt skolarbete, även om lärarna också anpassar sitt stöd utifrån elevernas dagsform. Utgångspunkten för det planerade stödet är respektive elevs individuella behov och var de befinner sig i sin kunskapsutveckling. Lärarna har exempelvis förberett olika former av instruktioner till eleverna, så som mer avskalade eller uppdelade instruktioner. För andra elever läser lärarna upp instruktionerna och ber eleverna återberätta dem, för försäkra sig om att eleverna har förstått. Lärarna kan även ha förberett individuellt anpassat arbetsmaterial som ligger framlagt på elevernas bänk, eller som de enkelt når via skolans plattform, exempelvis via en QR-kod.

Utifrån sina behov under lektionernas gång får eleverna löpande stöd en-till-en och en del elever har även tillgång till olika stödjande hjälpmedel så som läslinjal, tidshjälpmedel eller sensoriska material. De intervjuade eleverna beskriver också hur lärarstödet anpassas utifrån deras olika behov. Eleverna menar att lärarna och personalen känner dem väl och kan hjälpa dem med att komma i gång med ett arbetsmoment och att de anpassar löpande under dagen efter behov. På skolor där eleverna får ett individanpassat stöd är det vanligast att samma lärare planerar och genomför undervisningen, eller att undervisande lärare åtminstone deltar i planeringen. Det är också vanligt att undervisande lärare samverkar med personal som har specialpedagogisk kompetens, ifall den kompetensen inte redan finns hos lärarna.

God struktur och variation hänger ofta ihop

På skolor där eleverna i gruppen har en mer sammanhållen undervisning präglas den oftare av en tydlig struktur. Lärare och personal arbetar medvetet för att skoldagen ska präglas av förutsägbarhet, men inte för den skull vara mindre varierad än undervisningen i ordinarie klasser. Ofta har lärare och personal kommit överens om vilka moment som bör se likadana ut och vilka som inte behöver det – så att de både möter och ibland också utmanar elevernas behov av förutsägbarhet och struktur. Undervisningen i de olika ämnena följer ett genomtänkt och logiskt flöde och varje lektion har en tydlig start och ett tydligt avslut.

Inom ramen för den övergripande strukturen varierar lärarna undervisningen, med hänsyn till gruppens och de enskilda elevernas behov. Lärarna sätter ofta ihop mindre konstellationer av elever under lektionernas och skoldagens gång. En grupp kan exempelvis få kortare och mer elevaktiva genomgångar medan en annan grupp får en längre och mer sammanhållen genomgång. Eleverna får arbeta i grupp, enskilt och i par och på så vis möjlighet att lära av varandra och tillsammans. Teoretiskt arbete varvas med laborativa och praktiska moment så som rollspel, olika skapande övningar och spel. Sina kunskaper får eleverna ofta möjlighet att visa på olika sätt, exempelvis genom bildspel, presentation, filminspelning och prov. De intervjuade lärarna och specialpedagogisk personal framhåller att lektionerna behöver planeras så att de möter elevernas behov av omväxling och också rymmer lustfyllda inslag så att eleverna stimuleras och bibehåller sin motivation att lära.

Fokus på kunskapsutveckling i undervisningen

Granskningens andra område handlar om undervisningens fokus på elevernas kunskapsutveckling. För hög kvalitet inom området ska undervisningens innehåll och arbetssätt anpassas för att stödja, stimulera och utmana varje elev att nå så långt som möjligt. Syfte och mål med undervisningen behöver överensstämja med läroplanen och det behöver bli tydligt för eleverna inte bara vad de ska göra, utan vad de ska lära sig och varför.

På varannan skola möter inte anpassningar av innehåll och arbetssätt elevernas behov

På drygt hälften av skolorna gör Skolinspektionen bedömningen att innehåll och arbetssätt inte fullt ut anpassas utifrån elevernas kunskapsnivå, behov eller förutsättningar. På dessa skolor arbetar eleverna i samma årskurs ofta med samma uppgifter både inom gruppen och i förhållande till ordinarie klass, trots att deras behov och förutsättningar kan skilja sig åt. Anpassningar av innehåll och arbetssätt utformas ofta spontant i stunden, med fokus på att eleverna ska kunna genomföra de uppgifter de just då har för handen. Vanliga exempel är att lärarna och personalen minskar uppgifternas omfång, ordning på dem eller den tid som eleverna har att genomföra uppgifterna på. Däremot är det ovanligt att

lärarna och personalen har planerat för alternativa uppgifter och arbetssätt i den utsträckning som eleverna behöver, på dessa skolor.

Dessutom saknar många av skolorna ett arbete med att utmana eleverna i sin kunskapsutveckling och det är inte alltid eleverna får mer utmanande uppgifter när de behöver det.

Vid ett litet antal skolor beskriver skolans rektor att de lärare som undervisar i gruppen inte har den kunskap som krävs om vad eleverna behöver i undervisningen, exempelvis i form av mer praktiska arbetssätt. Den vanligaste förklaringen, liksom arbetet med ett aktivt lärarstöd, är dock att olika lärare eller personal ansvarar för planeringen respektive genomförandet av undervisningen, vilket försvårar för sådana anpassningar av innehåll och arbetssätt som kräver planering.

I de grupper där innehåll och arbetsformer å andra sidan anpassas utifrån elevernas behov är det ofta resultatet av ett väl förberett arbete.

Anpassningarna på dessa skolor görs utifrån var eleverna befinner sig i sin kunskapsutveckling och vilka behov de har i undervisningen.

Utgångspunkten på dessa skolor är att alla elever ska kunna ta del av samma ämnesinnehåll och att lärarnas uppgift är att undanröja hinder och anpassa undervisningen utifrån elevernas förutsättningar, behov och där de befinner sig i sin kunskapsutveckling. Eleverna har oftast tillgång till nivåanpassade läromedel och material i de olika ämnena och lärarna utformar uppgifter med olika svårighetsgrad, och som ställer olika krav på exempelvis analytisk förmåga. Lärarna anpassar arbetssätt utifrån både gruppen och de enskilda individerna. På en skola får en elev exempelvis sina lektionsinstruktioner via mejl medan andra elevers lektioner börjar med en gemensam genomgång, följt av gemensam filmvisning och reflektion. Andra delar som lärarna anpassar handlar om hur mycket eleverna arbetar i grupp och enskilt, hur balansen ser ut mellan praktiska och teoretiska moment och mängden muntligt och digitalt stöd. Vid behov och önskemål får eleverna svårare och mer utmanande uppgifter, och ibland möjlighet att läsa ämnen i en högre årskurs. Eleverna på dessa skolor beskriver ofta att undervisningen är på en nivå som de klarar av, men som också utmanar dem i sin kunskapsutveckling.

Syftet med olika arbetsmoment tydliggörs sällan för eleverna

De elever som Skolinspektionen har intervjuat upplever sig oftast veta vad som förväntas av dem på lektionerna och vilka uppgifter de ska genomföra. Däremot är det ovanligare att lärarna och personalen också har förmedlat vad som är syfte och mål med olika arbetsmoment och hur de hänger ihop. På mer än hälften av skolorna tydliggör inte lärarna och personalen för eleverna vad som är syftet med olika delar av undervisningen, åtminstone inte på ett planerat sätt, trots att lärarna beskriver att det är något som ingår i deras undervisning i ordinarie klasser. I den särskilda undervisningsgruppen förmedlas syfte oftast bara spontant om eleverna undrar eller ifrågasätter nyttan med olika uppgifter och kunskaper.

Även när syfte och mål förmedlas till eleverna är det inte säkert att de knyter an till målen i läroplanen. Eleverna beskriver att de ibland endast får till svar att det är ”saker man behöver kunna som vuxen” eller att läroplanen kräver det, utan att specificera vad det innebär. På skolor där olika lärare står för planering och för genomförandet av undervisning, beskriver lärarna att det kan vara ett hinder i att kunna förmedla syfte och mål på ett bra sätt till eleverna. När man inte själv har planerat undervisningen kan det vara svårt att förmedla hur enskilda uppgifter hänger ihop och tillsammans bildar en helhet som stämmer överens med syfte och mål för arbetsområdet, menar en del lärare. De beskriver också att det kan vara särskilt svårt när de själva inte är behöriga i det aktuella ämnet. Samtidigt ger granskningen också flera exempel där samma lärare planerar och genomför undervisningen, och där syfte och mål ändå inte tydliggörs för eleverna. Som skäl uppger en del lärare att eleverna inte är intresserade av att förstå syfte och mål, att det inte bidrar till deras motivation.

På skolor där syfte och mål å andra sidan förmedlas till eleverna på ett tydligt sätt gör lärarna det på ett medvetet sätt och ur flera olika perspektiv – utifrån vad styrdokumentet kräver, vilken nytta eleverna kan ha av kunskaperna utifrån sina intressen, i sin vardag och i livet generellt och för möjligheten att nå gymnasiebehörighet. Lärarna och personalen gör avvägningar för när och hur ofta syfte och mål förmedlas och anpassar utifrån elevernas förutsättningar, exempelvis genom att bryta ned och konkretisera för vissa elever. På en del skolor involveras och engageras eleverna på ett tydligt sätt i diskussioner om undervisningens syfte och mål, exempelvis genom att lektionerna inleds med att fråga eleverna varför de tror att kunskaper inom det aktuella området är bra att ha. Lärarna har sedan förberett för att kunna lyfta ytterligare perspektiv utifrån elevernas tankar.

Förhållningssätt i undervisningen

Granskningens tredje och sista område handlar om förhållningssätt i undervisningen. En särskilt viktig del i en undervisning av hög kvalitet i särskild undervisningsgrupp är att lärarna har rimliga, men höga, förväntningar på eleverna. Det är också viktigt att lärare och personal arbetar med att stärka elevernas självförtroende och motivation. Hög kvalitet handlar även om att lärare och personal gör eleverna delaktiga och aktiva i undervisningen och sitt eget lärande.

Lärarna förmedlar oftast höga förväntningar, men saknar ibland strategier för att skapa inre motivation

Granskningen visar att lärarna på de allra flesta skolor visar höga förväntningar på eleverna på så vis att de muntligt förmedlar till eleverna att de tror på dem och deras förmåga att nå kunskapsmålen. Lärarna är ofta noga med att kontinuerligt berömma eleverna och precisera vad eleverna gör bra på lektionerna. Något som också utmärker de flesta skolor är att

lärare och personal är måna om att skapa situationer där eleverna får känna att de lyckas med sina skoluppgifter. De intervjuade eleverna är ofta överens om att lärarna tror på dem och deras förmåga att lyckas i skolarbetet. Många skolor arbetar också med såväl inre som yttre motivation i undervisningen, exempelvis genom tydliga förväntningar och genom att koppla undervisningens innehåll till elevernas intressen och framtidsdrömmar. En fotbollsintresserad elev berättar exempelvis att lärarna har förklarat varför engelska är viktigt för att kunna bli fotbollsproffs. Ett annat exempel på motivationshöjande arbete är att eleverna successivt får ta ett större ansvar i skolarbetet. På en skola berättar eleverna att det gör att de blir stärkta i sin tro på att de kan klara uppgifter själva.

Låga förväntningar och ensidigt fokus på yttre motivation möter eleverna på några skolor

Medan lärarna och personalen oftast förmedlar höga förväntningar på eleverna i de granskade undervisningsgrupperna finns det några undantag. På dessa skolor är huvudfokus att eleverna över huvud taget ska komma till skolan, delta i viss undervisning och må bra. Elevernas kunskapsutveckling ses som sekundär och det finns inte direkt någon förväntan om att eleverna ska nå kunskapsmålen. Som strategi för att få eleverna att lyckas i undervisningen och på så vis få dem att stanna i skolan och i någon mån ägna sig åt skolarbete, sänks kraven på eleverna. Lärarna och personalen sänker exempelvis svårighetsnivån på uppgifter och eleverna arbetar i den takt som de vill och orkar och de behöver inte arbeta hela lektioner. Personalen förväntar sig inte att eleverna ska vara intresserade av att påverka undervisningen eller vad som är syfte och mål med olika moment. På några skolor beskriver lärare och personal att eleverna bara är intresserade av att få sina uppgifter gjorda; att förstå syfte och mål är inte något som motiverar dem.

De låga förväntningarna på eleverna hänger oftast samman med ett ensidigt fokus på yttre motivation, framför allt i form av belöningar. Det vanligaste exemplet på motivationshöjande arbete på dessa skolor är att eleverna får ägna sig åt annat än skolarbete när de arbetat en viss tid eller gjort klart en viss uppgift. Eleverna får exempelvis spela spel, ta längre rast, gå till affären eller använda sin mobiltelefon än stund, även om de själva inte har efterfrågat någon paus. Lärarna och personalen använder sällan sin kunskap om elevernas intresse i syfte att motivera dem, på dessa skolor.

På två av tre skolor ges eleverna små möjligheter att vara aktiva och delaktiga i undervisningen

Gemensamt för nästan två tredjedelar av de granskade skolorna är att eleverna får små möjligheter och verktyg för att bli delaktiga och aktiva i undervisningen och i sitt eget lärande. På de här skolorna får eleverna sällan möjlighet att påverka hur undervisningen utformas. Lärarna och personalen saknar ofta även strategier för att eleverna ska bli medvetna

och delaktiga i sitt eget lärande. Det är också ovanligt att eleverna på dessa skolor får vara delaktiga och aktiva på så vis att de får reflektera över och diskutera undervisningens innehåll tillsammans.

Eleverna involveras sällan i undervisningens utformning

På många av de granskade skolorna involveras sällan eleverna i särskild undervisningsgrupp i utformningen av undervisningens innehåll och arbetssätt. Elevernas möjligheter till inflytande handlar ofta om enstaka aspekter av undervisningen, så som om de vill redovisa muntligt eller skriftligt. Ofta saknar lärarna och personalen metoder för att eleverna ska kunna ge sin syn på undervisningen på ett systematiskt vis och eleverna får sällan frågor om vad de tycker om undervisningen. Elevernas inflytande över undervisningen bygger till stor del på att eleverna själva tar initiativ och framför sina synpunkter och att lärarna är lyhörda inför elevernas önskemål. I intervjuerna återkommer lärarna och personalen ofta till att de märker om något inte fungerar för eleverna utan att de behöver berätta det själva. Lärarna använder sedan denna kunskap för att försöka anpassa undervisningen framöver, även om de inte alltid gör eleverna medvetna om det. När undervisningen planeras av ämneslärare utanför den särskilda undervisningsgruppen är det vanligt att det saknas vägar för eleverna att framföra sina synpunkter på undervisningens innehåll, och vägar för lärarna att inhämta dem på något systematiskt vis.

Eleverna får sällan möjlighet att diskutera och reflektera tillsammans

Att eleverna i den särskilda undervisningsgruppen har olika ämnen samtidigt lyfts ofta som ett hinder för gemensamma diskussioner och reflektioner eleverna emellan. De intervjuade lärarna och personalen beskriver att det krävs mycket gemensam planering och tankekraft för att åstadkomma gemensamma moment för eleverna, vilket lärarna inte alltid upplever att de har förutsättningar för. I stället blir gemensamma moment något som tenderar att skalas bort från den undervisning som eleverna i särskild undervisningsgrupp möter. På ett fåtal av de granskade skolorna finns bättre förutsättningar för gemensamma moment, men lärarna menar att det inte är prioriterat i undervisningen. Prioritet är att eleverna kan genomföra sina individuella uppgifter. Det finns också lärare som menar att den typen av social interaktion som gemensamma diskussioner innebär inte är något som eleverna i gruppen klarar av eller vill ha. I stället för att skapa tillfällen där eleverna får möjlighet att öva på detta väljer en del skolor att inte låta eleverna diskutera med varandra. Även eleverna berättar att de sällan har gemensamma diskussioner i gruppen, och att det var något som var vanligare i undervisningen i ordinarie klass. De fåtal diskussioner och reflektioner som ändå äger rum i dessa grupper är främst samtal mellan elev och lärare och sker ofta spontant i undervisningen, snarare än som planerade moment. Att eleverna får pröva sina åsikter gentemot andra elever och får diskutera frågor utan givna svar, förekommer däremot i princip inte alls på dessa skolor.

Många skolor saknar strategier för att göra eleverna medvetna om sitt lärande

De flesta skolor ger eleverna ett visst stöd för att bli medvetna om sitt eget lärande och sina förmågor, men på många skolor saknar lärarna strategier och systematik i arbetet. På dessa skolor är ofta utvecklingssamtalet det enda sammanhang där eleven får prata om sina styrkor, sina utmaningar och sin utveckling. I själva undervisningen fokuserar lärarna främst på att förmedla till eleverna om de har klarat en viss uppgift eller inte. På vissa skolor genomförs kartläggningar och uppföljningar av elevernas kunskapsutveckling, men resultaten förmedlas inte till eleverna. Det kan spontant förekomma vissa inslag i undervisningen då lärarna stödjer eleverna att bli medvetna om sitt eget lärande, men det saknas metoder och regelbundenhet i arbetet. I intervjuer säger eleverna på dessa skolor att de inte känner igen att de har diskuterat med lärarna om hur de lär sig bäst. Eleverna beskriver att samtal med lärare främst handlar om vad de ska göra på lektionerna och att fokus i undervisningen är att eleverna ska genomföra sina uppgifter.

I grupper där eleverna görs aktiva och delaktiga ses det ofta som en förutsättning för lärande

På skolor där lärarna och personalen i stor utsträckning involverar eleverna och gör dem aktiva i undervisningen återkommer de ofta till att det är en förutsättning för att eleverna ska kunna ta till sig undervisningens innehåll. Lärarna och personalen visar på olika sätt tilltro till att delaktighet är något som eleverna klarar av.

Gemensamt för dessa skolor är att det finns en medveten planering för hur eleverna ska involveras i undervisningens utformning, och tydliga förväntningar på eleverna att de ska kunna framföra sina åsikter. Lärarna frågar exempelvis eleverna vad de har saknat i undervisningen och vad de vill ha mer av, och anpassar sedan undervisningen därefter. Ofta får eleverna ge sina synpunkter löpande, men även vid särskilda tillfällen så som terminsstart och vid uppstart och avslut av arbetsområden. Lärarna för samtal med eleverna som tydliggör vad eleverna kan påverka och vad läraren bestämmer över. I Skolinspektionens intervjuer ger eleverna exempel på förändringar som skett utifrån deras synpunkter, exempelvis nivån på arbetsuppgifter, arbetssätt, utformning av schemat och placering i klassrummet.

På samma sätt är elevernas möjligheter att vara aktiva och delta i gemensamma diskussioner resultatet av ett medvetet och väl planerat arbete på dessa skolor. Eleverna får möjligheter att pröva sina åsikter mot varandra och reflektera över olika frågeställningar, kopplade till olika ämnen. Lärarna ger eleverna tillfällen att öva på sådant som de kan ha svårt för, som exempelvis turtagning, att lyssna på andra och att visa förståelse för andras åsikter. I gemensamma diskussioner stödjer lärarna eleverna genom att exempelvis ställa vägledande frågor och ge eleverna tillfälle att

pausa och reflektera. På en skola uppmärksammar lärarna exempelvis eleverna på hur andra elever i klassen reagerar, att de exempelvis blir tysta, när någon elev uttrycker sig på ett visst sätt. Något som återkommer i intervjuerna med lärare och personal är också att de gemensamma diskussionerna bidrar till att skapa både gemenskap i gruppen och respekt för varandras olikheter.

Lärarna har även olika strategier för att eleverna ska bli medvetna om sina förmågor och sitt eget lärande. Arbetet är väl planerat och sker löpande i undervisningen såväl som vid särskilda tillfällen, så som vid utvecklingssamtal. Lärarna ser till att eleverna får prova olika sätt att lära sig på och olika strategier för att lära sig, så som tankekartor och inläsningskort. Tillsammans reflekterar elever och lärare över elevernas styrkor, utmaningar och vilka inlärningsätt som passar dem bäst. Lärarna arbetar också medvetet med att synliggöra elevernas progression, genom att de kontinuerligt visar och sätter ord på vad eleverna lär sig och vad de nu klarar av. Som exempel spelar personalen på en skola in hur eleverna högläser och efter en tid får eleverna lyssna, för att de ska bli medvetna om att de kommit längre i sin läsutveckling. Eleverna på en annan skola berättar att de har ett schema som kan färgkodas i grönt, gult och rött utifrån hur det gått på lektionerna. En elev berättar att schemat till en början enbart markerades med gult och rött, men att det successivt har blivit mer grönt. Eleven beskriver att hen på så vis kunde se hur hen utvecklades under terminens gång.

Avslutande diskussion

Hur eleverna ska få det stöd de behöver för att nå kunskapsmålen och hur de ska få det i rätt tid är frågor som är ständigt aktuella i den svenska skoldebatten. Regeringen vidtar löpande åtgärder för att förbättra stödet till eleverna. Garantin för tidiga stödinsatser och riktade statsbidrag för personalförstärkning av speciallärare är två exempel från senare år. I mars 2024 tillsatte regeringen en utredning med uppdrag att se över elevhälsan och regleringen kring stödinsatser i skolan. Utredningen ska bland annat lämna förslag som gör det enklare att placera elever i mindre och flexibla undervisningsgrupper.

Skolornas arbete med extra anpassningar och särskilt stöd hör även till de områden där Skolinspektionen oftast finner brister i sin tillsyn. Våren 2024 lämnade Skolinspektionen en rapport till regeringen där vi samlat våra erfarenheter av skolors arbete med extra anpassningar och särskilt stöd under åren. I den kunde vi konstatera att många elever inte får det stöd som de har rätt till och att så varit fallet under en längre tid.³⁵

Ett sätt att skapa bättre förutsättningar att möta en del elevers behov av särskilt stöd är genom placering i särskild undervisningsgrupp. Det är undervisningens kvalitet i dessa grupper har stått i fokus för den här granskningen. Med avstamp i forskning, våra egna och andras erfarenheter ser Skolinspektionen en risk att elever i särskild undervisningsgrupp inte möter en undervisning som ger dem goda förutsättningar för lärande, fokuserar på deras kunskapsutveckling och visar tilltro till deras förmåga.

Granskningens riskbild bekräftas på så vis att vi ser att många skolor inte fullt ut når en hög kvalitet i undervisningen, men det är inte alltid av de skäl som riskbilden anger. Den forskning som legat till grund för granskningen säger bland annat att låg formell kompetens hos personalen i särskild undervisningsgrupp riskerar att försämra undervisningens kvalitet. I den här granskningen av 28 skolor är mer än 90 procent av undervisande lärare legitimerade. Riskbilden säger också att sociala mål tenderar att överskugga de kunskapsmässiga och att eleverna i särskild undervisningsgrupp riskerar att mötas av låga akademiska förväntningar. Det är inte heller en bild som generellt bekräftas på de granskade skolorna. I stället är det andra faktorer, kopplade till organisation och undervisningens utformning, som hos de granskade skolorna påverkar lärarnas möjligheter att bedriva god undervisning och möta elevernas behov.

Även om Skolinspektionen har identifierat utvecklingsområden på 20 av 28 skolor så visar granskningen att viktiga förutsättningar redan finns på plats på många skolor. Andelen legitimerade lärare är generellt hög bland dem som undervisar i särskild undervisningsgrupp och ofta har lärarna även specialpedagogisk kompetens. Elevgrupperna är små och personal- och

³⁵ Skolinspektionen (2024).

lärartätheten beskrivs som hög. Fokus i undervisningen är att eleverna ska nå kunskapsmålen. Att lärarnas relationer till eleverna är förtroendefulla och stödjande är något som intervjuade lärare och elever är överens om, och som forskning också lyfter som en framgångsfaktor för särskiljande lösningar.³⁶

En alltför ensidig undervisning riskerar att möta elever som placeras i särskild undervisningsgrupp

Viktiga förutsättningar för en undervisning av hög kvalitet finns alltså ofta på plats, men det är inte alltid de nyttjas. På många skolor ser Skolinspektionen en tendens att undervisningen i särskild undervisningsgrupp fokuseras mot görande, snarare än lärande. Elevernas lektioner består till stor del av att de arbetar var och en för sig med olika skriftliga uppgifter. En undervisning som sätter dessa uppgifter i ett sammanhang, utifrån det aktuella ämnet och arbetsområdet, saknas ofta. Lärarnas roll får i stället en tendens att handla om att sitta bredvid eleverna och stötta dem i att de olika uppgifterna blir genomförda, snarare än att undervisa eleverna. Risken är att fokus blir vad eleverna har gjort, snarare än vad de har lärt sig och nu kan, när lektionerna är utformade på det här viset. Dessutom visar forskning att en ökad andel eget arbete hänger samman med minskat engagemang från elevernas sida och sämre kunskapsresultat.³⁷ Att undervisningen på många skolor utformas på ett sätt som generellt medför sämre resultat är allvarligt. För eleverna handlar det om risken för skolmisslyckande, något som kan ha allvarliga konsekvenser för både eleverna och samhället.

Fokus på genomförandet av uppgifter medför på de granskade skolorna att sådant som forskning lyfter som viktigt för att skapa goda förutsättningar för lärande, ofta saknas i den undervisning eleverna möter. Variation och en tydlig struktur som skapar förutsägbarhet är exempel på sådant som inte kännetecknar undervisningen i många grupper. Att sådana delar saknas som forskning lyfter som centrala för en framgångsrik undervisning väcker frågor om vad som ses som syftet med elevernas placering.

På de åtta skolor som bedöms ha en hög kvalitet i undervisning är det tydligt att elevernas lärande är i fokus. Rektorn har medvetet bemannat och organiserat gruppen för att skapa goda förutsättningar för sina lärare, och dessa goda förutsättningar förvaltas väl. Lärarna utformar undervisningen utifrån en medvetenhet om hur den bäst möter varje enskild elevs förutsättningar och behov. En stark tilltro till elevernas förmåga genomsyrar alla delar i hur lärarna planerar och genomför sin undervisning. Utgångspunkten är att eleverna kan ta till sig av en bred och varierad undervisning, och lärarnas roll är att undanröja hinder och skapa de stödjande strukturer som krävs för det. Tilltron till eleverna avspeglar sig också i elevernas möjligheter att vara aktiva och delaktiga i

³⁶ McGregor et al. (2015).

³⁷ Skolverket (2009), s. 30.

undervisningen och sitt eget lärande. Med lärarnas stöd får eleverna successivt öva på sådant som de kan ha svårt för, som att kunna delta i gemensamma diskussioner på ett bra sätt. Att vägen dit kan vara lång för en del elever är de intervjuade lärarna ofta överens om. På skolor med hög kvalitet ses det som skäl att öva desto mer.

Organiseringen av av särskild undervisningsgrupp har inbyggda utmaningar

Hur undervisningen i särskild undervisningsgrupp organiseras är rektorns ansvar och likaså är det rektorns ansvar att kompensera för de utmaningar som valet av organisation medför. I Skolinspektionens granskning är det tydligt att det är något som många skolor inte fullt ut lyckas med. Konsekvensen blir att lärarna inte alltid får de förutsättningar som krävs för att ge eleverna en stimulerande undervisning, där lärarstöd och anpassningar möter elevernas förutsättningar och behov.

Undervisningen i särskild undervisningsgrupp har sina inbyggda utmaningar, oavsett hur rektorn väljer att organisera den. I många grupper kommer elever och går under skoldagens gång och gruppen består ofta av elever från olika årskurser och olika klasser. Hur rektorn väljer att organisera undervisningen i grupperna kommer sannolikt att föra med sig ytterligare utmaningar när det kommer till viktiga aspekter för eleverna. Att eleverna får behålla banden till sina ordinarie lärare och klasskamrater är ett exempel på viktiga aspekter. Placeringar i särskiljande lösningar riskerar att ha en stigmatiserande effekt³⁸, och långvariga placeringar har dessutom samband med låg måluppfyllelse vid grundskolans slut.³⁹ Skolornas arbete för att eleverna ska behålla de sociala banden är alltså viktigt, både för att de ska fortsätta vara inkluderade i klassens gemenskap och för att deras återgång ska underlättas. Att eleverna möter behöriga lärare, en stimulerande undervisning som anpassad utifrån deras behov och att de får öva på sådant de kan ha svårt för är andra viktiga delar. Utan dessa riskerar syftet med placeringen att inte nås, alltså att eleverna får bättre förutsättningar att nå kunskapsmålen.

Gemensamt för skolor som inte bedöms ha en hög kvalitet i undervisningen är att en del av dessa värden eller aspekter till stor del får överskugga andra. Det vanligaste exemplet är utgångspunkten att eleverna behöver följa sina ordinarie klassers schema och arbeta med samma uppgifter, för att så småningom kunna återgå till dessa klasser. På många skolor hänger detta samman med att fokus i undervisningen ligger vid genomförandet av dessa uppgifter. Att lärarna i särskild undervisningsgrupp inte "äger" sin undervisning påverkar tydligt deras förutsättningar att utforma en stimulerande undervisning. Det påverkar också deras förutsättningar att kunna planera för lärarstöd och anpassningar av innehåll och arbetsätt som möter elevernas individuella behov. Några skolor lyckas kompensera

³⁸ Ibid., s. 26.

³⁹ Giota, Lundborg och Emanuelsson (2009); Giota, Lace och Emanuelsson (2022).

för de utmaningar som det här sättet att organisera undervisningen medför, och bedöms hålla en hög kvalitet i undervisningen. De flesta lyckas dock inte.

Det är inte heller sättet att organisera undervisning som förenar de åtta skolor som bedöms ha en hög kvalitet i undervisningen. Det som förenar dem är att rektorn, oavsett organisation, har sett till att skapa goda förutsättningar för lärarna, och att dessa förutsättningar förvaltas av de undervisande lärarna. Även på övriga skolor behöver rektorn se till att undervisningens kvalitet och lärarnas förutsättningar att möta elevernas behov ges prioriterat värde i hur grupperna utformas och bemannas. Vad det innebär kommer att skilja sig åt mellan olika skolor och behöver anpassas utifrån den aktuella elevgruppens behov och vilken kompetens som finns hos skolans personal.

Skolans demokratiska uppdrag gäller alla elever

På många av de granskade skolorna får skolans demokratiuppdrag ett alldeles för litet utrymme i den undervisning som eleverna i särskild undervisningsgrupp möter. Undervisningen utformas inte alltid på ett sätt som främjar deras delaktighet, och som övar dem i att uttrycka sina åsikter och lyssna in och respektera andras.

Att eleverna ska få ett reellt inflytande på arbetsätt, arbetsformer och undervisningens innehåll framgår av grundskolans läroplan.⁴⁰

Skolinspektionens granskning visar att det på en majoritet av skolorna inte stämmer överens med hur det ser ut i praktiken för elever i särskild undervisningsgrupp. Elevernas involvering i undervisningens utformning är ofta mycket begränsad, ofta som följd av att undervisningen planeras av lärare som inte arbetar i gruppen. Undervisande lärare återkommer i sina intervjuer ofta till att de märker om något inte fungerar och på så vis kan anpassa undervisningen, men utan att involvera eleverna. Det är vanligt att elever i särskild undervisningsgrupp har en tuff skolsituation bakom sig och att många kan ha upplevt att skolan inte är en plats för dem. Att de får möjlighet till inflytande, att uttrycka sina åsikter om skolan, att åsikterna och elevens behov tas på allvar och ger avtryck i undervisningen kan därför vara särskilt viktigt för dessa elever.

Forskningsstudier av särskild undervisningsgrupp har visat att samtalen tenderar att karaktäriseras av kommunikation en-till-en mellan lärare och elev.⁴¹ Det är något som stämmer väl överens med Skolinspektionens iakttagelser på många av de granskade grupperna. I dessa grupper är det ovanligt att eleverna får möjlighet att delta i den typen av samtal som också bidrar till att utveckla deras förmåga att kunna delta i ett demokratiskt samhälle och i demokratiska samtal. Det handlar exempelvis om att öva och utveckla sin medmänsklighet, empati och förmåga att lyssna på andra och

⁴⁰ Skolverket (2022b).

⁴¹ Hjörne och Säljö (2019b).

själv uttrycka sina tankar.⁴² Det är förmågor som alla unga människor behöver öva på, även elever i särskild undervisningsgrupp.

⁴² Skolverket (2024b).

Referenser

- Andersson Varga, P. & Widigson, M. (2011). *Inkludering eller särlösning? Utvärdering av särskilda undervisningsgrupper*. Göteborgs stad, Stadskansliet, Center för skolutveckling.
- Forsell, T. (2020). *“Man är ju typ elev, fast på avstånd”: problematisk skolfrånvaro ur elevers, föräldrars och skolpersonals perspektiv*. Umeå universitet.
- Giota, J. Lundborg, O. & Emanuelsson, I. (2009). *Special Education in Comprehensive Schools: Extent, Forms and Effects*. Scandinavian Journal of Educational Research, 53:6, 557–578.
- Giota, J., Lace, I. & Emanuelsson, I. (2022). *School achievement and changes in inclusive vs exclusive support over 50 years in Sweden regarding students with intellectual disabilities and special educational needs*. Scandinavian Journal of Educational Research, 1–15.
- Hjörne, E. (2011). Livet i en särskild undervisningsgrupp, i Eriksson Gustavsson, A-L., Göransson, K. och Nilholm, C. (Red.) *Specialpedagogisk verksamhet i grundskolan*. Lund: Studentlitteratur. Refereras i SOU 2020:42, *En annan möjlighet till särskilt stöd*.
- Hjörne, E. (2017). ADHD in the Classroom: a Pedagogy and its Paradoxes, i Sangeeta Bagga-Gupta (Ed.) *Marginalization processes across different settings. Going beyond the mainstream*. Newcastle-upon-Tyne: Cambridge scholars publishing. Refereras i SOU 2020:42, *En annan möjlighet till särskilt stöd*.
- Hjörne, E. & Säljö, R. (2019a). *Diagnoses and their instructional implications - children's agency and participation in school activities*. Emotional and Behavioural Difficulties, 24(3), 219–223.
- Hjörne och Säljö (2019b). *Teaching and learning in the special education setting: Agency of the diagnosed child*. Emotional and Behavioural Difficulties, 24(3), 224–238.
- Malmqvist, J. (2011). *Resursskolan – en lösning för elever i skolsvårigheter?* Högskolan för Lärande och Kommunikation i Jönköping.
- McGregor, G., Mills, M., te Riele, K. & Hayes, D. (2015). *Excluded from school: getting a second chance at a 'meaningful' education*. International Journal of Inclusive Education, 19(6), 608–625.
- Regeringens proposition 2009/10:165. *Den nya skollagen - för kunskap, valfrihet och trygghet*.
- Regeringens kommittédirektiv 2024:30. *En förbättrad elevhälsa*.
- Skollagen 2010:800.
- Skolinspektionen (2014). *Särskilt stöd i enskild undervisning och särskild undervisningsgrupp*. Stockholm: Skolinspektionen.
- Skolinspektionen (2024). *En granskning av skolors arbete med extra anpassningar och särskilt stöd i de obligatoriska skolformerna och fritidshemmet*.

Skolverket (2009). *Vad påverkar resultaten i svensk grundskola? Kunskapsöversikt om betydelsen av olika faktorer. Sammanfattande analys.* Stockholm: Skolverket.

Skolverket (2014). *Särskilda undervisningsgrupper. En studie om organisering och användning av särskilda undervisningsgrupper i grundskolan.* Stockholm: Skolverket.

Skolverket (2022a). *Kommentar till allmänna råd för arbete med extra anpassningar, särskilt stöd och åtgärdsprogram (SKOLFS 2022:334).*

Skolverket (2022b). *Förordning om läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet.*

Skolverket (2024a). *Särskilt stöd i grundskolan – läsåret 2023/24.*

Skolverket (2024b). *Arbeta med förskolans och skolans värdegrund.* <https://www.skolverket.se/skolutveckling/inspiration-och-stod-i-arbetet/stod-i-arbetet/arbete-med-forskolans-och-skolans-vardegrund>. [2024-09-30].

Bilagor

Bilaga 1 – Skolinspektionens kvalitetskriterier

Bilaga 2 – Metod och urval

Bilaga 3 – Granskade verksamheter

Bilaga 4 – Aktuella bestämmelser

Bilaga 5 – Referenspersoner

Bilaga 1 Skolinspektionens kvalitetskriterier

Här redovisas de kvalitetskriterier för hög kvalitet som de granskade skolorna har bedömts mot.

Område 1: Förutsättningar för lärande

Eleverna ges ett aktivt och individanpassat lärarstöd för att de ska förstå, komma i gång med sitt skolarbete och bibehålla sitt engagemang. Undervisningen har en tydlig struktur som präglas av såväl förutsägbarhet som flexibilitet utifrån elevernas behov. Undervisningen består av olika typer av aktiviteter, uppgifter och redovisningsformer så att det blir en variation och balans.

Område 2: Undervisningens fokus på kunskapsutveckling

Det tydliggörs för eleverna vad som är syftet med olika arbetsmoment. Syftet överensstämmer med målen i läroplanen. Undervisningens innehåll och arbetssätt är anpassat till respektive elevs förutsättningar och behov för att stödja, stimulera och utmana alla elever, oavsett hur långt de har kommit i sin kunskapsutveckling.

Område 3: Förhållningssätt i undervisningen

I undervisningen förmedlar lärarna höga förväntningar på eleverna. Det förekommer inslag i undervisningen för att stärka elevernas självförtroende och motivation att lära. I undervisningen ges eleverna stöd för att bli medvetna om sitt eget lärande och sina förmågor. Undervisningen innehåller övningar där eleverna får möjlighet att reflektera och diskutera. Eleverna involveras regelbundet i undervisningens utformning, utifrån sina förutsättningar, ålder och mognad.

Bilaga 2 Metod och urval

Urval och beskrivning av de granskade skolorna

Granskningen har omfattat 28 grundskolor där det på förhand varit säkerställt att det finns minst en särskild undervisningsgrupp.

Granskningen har inriktats mot årskurserna 4–9 och skolor med enbart årskurserna F–3-skolor har därmed exkluderats från urvalet. Metoden för urvalet har varit ett variationsurval som skett i två steg. I det första steget har ett urval om 42 kommunala huvudmän som har elever i särskild undervisning gjorts, sorterat efter störst antal elever enligt Skolverkets officiella statistik.

Då det saknas uppgifter över huruvida enskilda huvudmän har särskilda undervisningsgrupper gjordes ett urval som omfattar de 12 enskilda huvudmän med störst antal elever, eftersom det då är mer sannolikt att de har en särskild undervisningsgrupp. Inom denna grupp har Skolinspektionen sedan samlat in uppgifter om vilka skolor som har särskild undervisningsgrupp, i vilka årskurser och antal elever. I det andra steget har ett variationsurval gjorts avseende de skolor som matchar urvalskriterierna. Urvalet har eftersträvat en variation avseende skolstorlek, kommuntyp⁴³ och huvudmannatyp. Det slutgiltiga urvalet bestod av 5 skolor med enskild huvudman och 23 skolor med kommunal huvudman.

Skolinspektionens urvalsprinciper innebär bland annat att skolor som inspekterats under det senaste året har exkluderats från granskningen. Även skolor som deltar i, eller inom ett år före urvalsdragningen har avslutat sin medverkan i, Skolverkets satsning *Samverkan för bästa skola* har exkluderats från urvalet.

Bedömning av kvalitet utifrån kriterier

Granskningens iakttagelser baseras på Skolinspektionens bedömning som gjorts utifrån kvalitetskriterier för det granskade området. Dessa kriterier är framtagna av Skolinspektionen och specifika för granskningen.

Kriterierna baseras på en uttolkning av nationella mål och riktlinjer samt den forskning som ligger till grund för granskningens problembild. För bedömning av undervisningens kvalitet stödjer sig Skolinspektionen också på det författningsstöd som används inom ramen för myndighetens planerade kvalitetsgranskning.

Skolinspektionens bedömning har gjorts på en tregradig skala och sammanställts i beslut som kommuniceras till berörda huvudmän. I denna rapport redovisas en samlad analys av bedömningarna av alla de granskade verksamheterna och andra iakttagelser från granskningen.

⁴³ Variationen utifrån kommuntyp bygger på SKR:s uppdelning av "storstäder och storstadsnära kommuner", "större städer och kommuner nära större stad" och "mindre städer/tätorter och landsbygdskommuner".

Skolinspektionens kriterier för hög kvalitet av det granskade området redovisas i bilaga 1.

Empiri och insamlingsmetod

Granskningens underlag för bedömning har inhämtats genom intervjuer och observationer vid skolbesök samt dokumentstudier. Intervjuerna samt observationerna har protokollförts i tjänsteanteckningar och verksamheterna har fått möjlighet att kontrollera dessa tjänsteanteckningar för faktafel.

Dokumentstudier

Inför verksamhetsbesöken har Skolinspektionen begärt in uppgifter om undervisande personal i särskild undervisningsgrupp i form av yrkesroll, utbildning, behörighet, undervisningsämnen och årskurs. Dessa uppgifter har inte ingått i Skolinspektionens bedömningar utan har använts som underlag för analys till den övergripande rapporten.

Som underlag inför respektive skolbesök har Skolinspektionen även tagit del av uppgifter om hur den särskilda undervisningsgruppen är organiserad, hur skolan följer upp elevernas progression, vilka analyser skolan har gjort för att se till att flickor och pojkar får samma förutsättningar i utbildningen, hur samverkan mellan personal i gruppen ser ut samt hur lärare och elevhälsan samverkar.

Intervjuer

Skolinspektionens skolbesök genomfördes mellan januari och maj 2024. För varje skolenhet som ingår i granskningen har vi intervjuat elever, lärare och övrig personal som undervisar och arbetar i särskild undervisningsgrupp. Vi har även intervjuat personal med specialpedagogisk kompetens som är involverade i undervisningen i särskild undervisningsgrupp samt skolans rektor och i vissa fall även biträdande rektor.

Totalt intervjuades 98 lärare och 113 elever. Av de intervjuade eleverna identifierade sig 39 som flickor, 73 som pojkar och 1 elev som annat kön.

Vid intervjuerna har Skolinspektionens utredare utgått från ett gemensamt intervjustöd, men frågornas formulering och ordning liksom vilka följdfrågor som ställts har varierat mellan intervjuerna.

Observationer

Totalt har Skolinspektionen observerat lektioner om sammanlagt drygt 60 timmar, fördelat på olika ämnen. Observationerna har använts som bakgrund till Skolinspektionens intervjuer och har tillsammans med andra underlag använts för bedömning av undervisningen och för att besvara granskningens frågeställning.

Bilaga 3 Granskade verksamheter

Skola	Huvudman
Björklinge skola	Uppsala kommun
Dalarö skola	Haninge kommun
Eklidens skola	Nacka kommun
Göteborgs Högre Samskola	Stiftelsen Göteborgs Högre Samskola
Hagaskolan	Vallentuna kommun
Hälsinggårdsskolan	Falu kommun
Innovitaskolan Vendelsö	Pysningen Förskolor och Skolor AB
Innovitaskolan Vällingby Park	Pysningen Förskolor och Skolor AB
Internationella Engelska Skolan Lund	Internationella Engelska Skolan i Sverige AB
Lillåns skola 7-9	Örebro kommun
Långsjöskolan	Norrtälje kommun
Nannaskolan	Uppsala kommun
Norregårdsskolan	Växjö kommun
Nyhedens skola	Krokoms kommun
Nytorpsskolan 4-9	Göteborgs kommun
Nyvångsskolan	Lunds kommun
Påskbergsskolan 4-9	Varbergs kommun
Påvelundsskolan F-9	Göteborgs kommun
Ronnaskolan	Södertälje kommun
Rudsskolan	Karlstads kommun
Storvretsskolan	Botkyrka kommun
Södermöreskolan	Kalmar kommun
Tappströmsskolan	Ekerö kommun
Tuböleskolan	Skellefteå kommun
Vittra Kungshagen	Vittraskolorna AB
Ängetskolan 5-9	Örnsköldsviks kommun
Östergårdsskolan 4-6	Halmstads kommun
Österledsskolan 7-9 A	Halmstads kommun

Bilaga 4 Aktuella bestämmelser

Skollag (2010:800) och skolförordning (2011:185)

Av 1 kap. 4 § skollagen framgår att utbildningen inom skolväsendet syftar till att barn och elever ska inhämta och utveckla kunskaper och värden. Utbildningen ska främja alla barns och elevers utveckling och lärande samt en livslång lust att lära. I utbildningen ska hänsyn tas till barns och elevers olika behov. Barn och elever ska ges stöd och stimulans så att de utvecklas så långt som möjligt. En strävan ska vara att uppväga skillnader i barnens och elevernas förutsättningar att tillgodogöra sig utbildningen.

Enligt 1 kap. 11 § skollagen ska det för varje skolform och för fritidshemmet gälla en läroplan som utgår från bestämmelserna i denna lag. Läroplanen ska ange utbildningens värdegrund och uppdrag. Den ska också ange mål och riktlinjer för utbildningen.

Enligt 10 kap. 8 § skollagen ska en kursplan gälla för varje ämne.

Av 9 kap. 1 § skolförordningen framgår att läroplanen finns i förordningen (SKOLFS 2010:37) om läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet. Av 3 § framgår att kursplaner för grundskolans ämnen ingår i läroplanen och att kursplanerna kompletteras av kriterier för bedömning av kunskaper och betygskriterier.

Enligt 3 kap. 2 § skollagen ska alla barn och elever i samtliga skolformer ges den ledning och stimulans som de behöver i sitt lärande och sin personliga utveckling för att de utifrån sina egna förutsättningar ska kunna utvecklas så långt som möjligt enligt utbildningens mål. Elever som till följd av en funktionsnedsättning har svårt att uppfylla de olika betygskriterier eller kriterier för bedömning av kunskaper som gäller, ska ges stöd som syftar till att så långt som möjligt motverka funktionsnedsättningens konsekvenser.

Enligt 3 kap. 8 § skollagen får särskilt stöd ges i stället för den undervisning eleven annars skulle ha deltagit i eller som komplement till denna. Det särskilda stödet ska ges inom den elevgrupp som eleven tillhör om inte annat följer av denna lag eller annan författning. Enligt 9 § ska ett åtgärdsprogram utarbetas för en elev som ska ges sådant särskilt stöd. Av programmet ska behovet av särskilt stöd och hur det ska tillgodoses framgå. Det särskilda stödet för en elev i grundskolan ska vidare ges på det sätt och i den omfattning som behövs för att eleven ska ha möjlighet att uppfylla de betygskriterier eller kriterier för bedömning av kunskaper som minst ska uppfyllas. Av 3 kap. 11 § skollagen framgår vidare att ett beslut enligt 9 § för en elev i grundskolan får innebära att särskilt stöd ska ges enskilt eller i en annan undervisningsgrupp (särskild undervisningsgrupp) än den som eleven normalt hör till, om det finns särskilda skäl.

Av 3 kap. 10 § skollagen framgår att det särskilda stödet ska ges på det sätt och i den omfattning som behövs för att eleven ska ha möjlighet att uppfylla

de betygskriterier eller kriterier för bedömning av kunskaper som minst ska uppfyllas.

Enligt 4 kap. 9 § skollagen ska barn och elever ges inflytande över utbildningen. De ska fortlöpande stimuleras att ta aktiv del i arbetet med att vidareutveckla utbildningen och hållas informerade i frågor som rör dem. Informationen och formerna för barnens och elevernas inflytande ska anpassas efter deras ålder och mognad. Eleverna ska alltid ha möjlighet att ta initiativ till frågor som ska behandlas inom ramen för deras inflytande över utbildningen.

Enligt 5 kap. 2 § skolförordningen ska eleverna genom strukturerad undervisning ges ett kontinuerligt och aktivt lärarstöd i den omfattning som behövs för att skapa förutsättningar för att eleverna ska uppfylla de kriterier för bedömning av kunskaper eller betygskriterier som minst ska uppfyllas och i övrigt utvecklas så långt som möjligt inom ramen för utbildningen.

Läroplan för grundskolan (Lgr22 [SKOLFS 2010:37])

Av den inledande delen av grundskolans läroplan (Lgr 22, 1 Skolans värdegrund och uppdrag, En likvärdig utbildning) framgår bland annat att undervisningen ska anpassas till varje elevs förutsättningar och behov. Den ska främja elevernas fortsatta lärande och kunskapsutveckling med utgångspunkt i elevernas bakgrund, tidigare erfarenheter, språk och kunskaper. Skollagen föreskriver att utbildningen inom varje skolform ska vara likvärdig, oavsett var i landet den anordnas. En likvärdig utbildning innebär inte att undervisningen ska utformas på samma sätt överallt eller att skolans resurser ska fördelas lika. Hänsyn ska tas till elevernas olika förutsättningar och behov. Skolan har ett särskilt ansvar för de elever som av olika anledningar har svårigheter att nå målen för utbildningen. Därför kan undervisningen aldrig utformas lika för alla.

Skolan ska aktivt och medvetet främja elevernas lika rättigheter och möjligheter, oberoende av könstillhörighet. Skolan har också ett ansvar för att synliggöra och motverka könsmonster som begränsar elevernas lärande, val och utveckling. Hur skolan organiserar utbildningen, hur eleverna blir bemötta samt vilka krav och förväntningar som ställs på dem bidrar till att forma deras föreställningar om vad som är kvinnligt och manligt. Skolan ska därför organisera utbildningen så att eleverna möts och arbetar tillsammans samt prövar och utvecklar sin förmåga och sina intressen med samma möjligheter och på lika villkor oberoende av könstillhörighet.

Vidare framgår det av läroplanen för grundskolan (Lgr 22, 1 Skolans värdegrund och uppdrag, Rättigheter och skyldigheter) att skolan ska klargöra för elever och föräldrar vilka mål utbildningen har, vilka krav skolan ställer och vilka rättigheter och skyldigheter elever och deras vårdnadshavare har. Att den enskilda skolan är tydlig i fråga om mål, innehåll och arbetsformer är en förutsättning för elevers och vårdnadshavares rätt till inflytande och påverkan. Det är inte minst viktigt

som underlag för den enskildes val i skolan. Undervisningen ska utveckla elevernas förmåga att ta ett personligt ansvar. Genom att delta i planering och utvärdering av den dagliga undervisningen och få välja kurser, ämnen, teman och aktiviteter, kan eleverna utveckla sin förmåga att utöva inflytande och ta ansvar.

Skolan ska också enligt läroplanen för grundskolan (Lgr 22, 1 Skolans värdegrund och uppdrag, Skolans uppdrag) stimulera elevernas kreativitet, nyfikenhet och självförtroende samt deras vilja att pröva och omsätta idéer i handling och lösa problem. Eleverna ska få möjlighet att ta initiativ och ansvar samt utveckla sin förmåga att arbeta såväl självständigt som tillsammans med andra. Skolans uppdrag att främja lärande förutsätter en aktiv diskussion i den enskilda skolan om kunskapsbegrepp, om vad som är viktig kunskap i dag och i framtiden och om hur kunskapsutveckling sker. Olika aspekter på kunskap och lärande är naturliga utgångspunkter i en sådan diskussion. Eleverna ska få uppleva olika uttryck för kunskaper.

Av läroplanen för grundskolan (Lgr 22, 2 Övergripande mål och riktlinjer, 2.2 Kunskaper) framgår vidare att skolan ska ansvara för att eleverna inhämtar och utvecklar sådana kunskaper som är nödvändiga för varje individ och samhällsmedlem. Utforskande, nyfikenhet och lust att lära ska utgöra en grund för skolans verksamhet. Skolan ska erbjuda eleverna strukturerad undervisning under lärares ledning, såväl i helklass som enskilt. Skolan ska ansvara för att varje elev efter genomgången grundskola bland annat kan lösa problem och omsätta idéer i handling på ett kreativt och ansvarsfullt sätt, kan använda sig av ett kritiskt tänkande och självständigt formulera ståndpunkter grundade på kunskaper och etiska överväganden samt kan lära, utforska och arbeta både självständigt och tillsammans med andra och känna tillit till sin egen förmåga. Lärarna ska sträva efter att i undervisningen balansera och integrera kunskaper i sina olika former. Vidare framgår det av riktlinjerna avseende kunskaper att alla som arbetar i skolan bland annat ska uppmärksamma och stödja elever i behov av extra anpassningar eller särskilt stöd. Vidare ska lärare bland annat ta hänsyn till varje enskild individs behov, förutsättningar, erfarenheter och tänkande, stärka elevernas vilja att lära och elevens tillit till den egna förmågan, ge utrymme för elevens förmåga att själv skapa och använda olika uttrycksmedel, stimulera, handleda och ge extra anpassningar eller särskilt stöd till elever som har svårigheter samt organisera och genomföra arbetet så att eleven därigenom utvecklas efter sina förutsättningar och samtidigt stimuleras att använda och utveckla hela sin förmåga.

Enligt läroplanen för grundskolan (Lgr 22, 2.3 Elevernas ansvar och inflytande) ska elever ges inflytande över utbildningen. De ska fortlöpande stimuleras att ta aktiv del i arbetet med att vidareutveckla utbildningen och hållas informerade i frågor som rör dem. Informationen och formerna för elevernas inflytande ska anpassas efter deras ålder och mognad. Vidare framgår det att skolans mål är att varje elev genom egen ansträngning och delaktighet, utifrån sina förutsättningar, bland annat tar ansvar för sitt

lärande samt successivt utövar ett allt större inflytande över sin utbildning och det inre arbetet i skolan. Lärare ska också bland annat utgå från att eleverna kan och vill ta ett personligt ansvar för sin inläring och för sitt arbete i skolan, svara för att alla elever får ett reellt inflytande på arbetsätt, arbetsformer och undervisningens innehåll, se till att detta inflytande ökar med stigande ålder och mognad och svara för att eleverna får pröva olika arbetsätt och arbetsformer samt tillsammans med eleverna planera och utvärdera undervisningen.

Enligt läroplanen (Lgr 22, 2.6 Skolan och omvärlden) ska eleverna få en utbildning av hög kvalitet i skolan.

Bilaga 5 Referenspersoner

- Elisabeth Högberg, utredare, Specialpedagogiska skolmyndigheten
- Jonas Monsén, undervisningsråd, Skolverket